

Mysteriet med den fjärde världen

Om objektivitet och reformism hos Karl Popper

Stefan Björklund

1

Vid flera tillfällen i sina många föreläsningar försäkrar Karl Popper att Franz Schubert är den siste av de verkligt stora tonsättarna. Med hans död 1828, ett år senare än Beethovens, är det slut på den storhetstid som började med Bach. Därefter är det bara några få verk som Popper är beredd att reservationslöst acceptera, Brahms' tyska rekviem och Bruckners tre sista symfonier (*Quest*, 55 ff). Vilken status har dessa värdeomdömen? Ja, det är för Popper inte fråga om någonting oväsentligt. Även om böcker kulturellt sett har haft en större betydelse finns det ingen mänsklig skapelse som överträffar den klassiska musiken (*Search*, 99).

Man kanske är frestad att tro att Poppers musikaliska deklamationer bara är avsedda att redovisa hans subjektiva preferenser. Men flera omständigheter talar emot en sådan läsning. Popper ställer stora krav på klarhet i uttrycket – ”*Anyone who cannot speak simply and clearly should say nothing ...*” (*Search*, 83) – och omdömena är formulerade i termer av fakta, inte som uttryck för tycke och smak. Det är också så, att objektivismen är ett genomgående tema i Poppers författarskap, även när han uttalar sig om musik. Nästan alla stora konstnärer har varit självkritiska och betraktat sina verk som någonting objektivt, säger han (*Search*, 194).

Nå, men kanske kan Poppers uttalanden viftas undan med att han ger sig in på ett område utanför sin kompetens? Popper omger sin skiss med reservationer för bristande förankring i musikhistorisk forskning, men han kan inte bara avföras som dilettant. Han uppger i sin självbiografi att hans doktorsexamen omfattade musik som ett sidosämne och på ett annat ställe berättar han om ett musikaliskt ungdomsverk, en fuga, som sent omsider fick ett offentligt framförande. Verket är skrivet i Bachs anda, men vid den tiden var han öppen för modernare musik; han deltog under åren i Wien i kretsen omkring Arnold Schönberg. Hur skall nu Popper driva hem argumentet att Schubert är överlägsen Schönberg?

Man får leta förgäves efter ett någorlunda fullständigt argument i frågan om Schuberts överlägsenhet, men faktum är att Popper mycket tidigt utförde en musikhistorisk skiss. Den presenteras i självbiografien och var, säger han på ett ställe (*All life*, 153), hans första filosofiska insats. I början på 1800-talet börjar en ny syn på relationen mellan konstnären och verket att växa fram för att så småningom helt dominera. Om Bach representerar objektivismen, där tonsät-

tarens utmaning är att lösa ett musikaliskt problem, så utgör expressionismen hos Beethoven fröet till subjektivism (*Open universe*, 83 ff). Den nya synen vill se och värdesätta verket som ett uttryck för konstnärens personlighet och känsloliv. Poppers konklusion är att den övergripande musikhistorien från 1800-talets början är en historia om förfall. Skissen innehåller också en teori om blomstringens början: situationen vid kyrkosång i parallella stämmor under sen medeltid kom att leda till polyfonins födelse. Lägg märke till att detta beskrivs som ett fall av situationens logik, inte som en följd av historisk lagbundenhet. När församlingen började delta i sången halkade den ofta efter kören och den avsedda homofonin förvandlades till polyfoni och då upptäckte man att detta gav nya möjligheter.

Här har läsaren rätt att ställa frågan om inte denna uppsats har hamnat i fel tidskrift. Nu är det så, att Poppers filosofi präglas av en tankemodell som tillämpas på praktiskt taget allt han yttrar sig om (Höschl 1999, 197). Hans huvudintresse har varit villkoren för vetenskapens framsteg. Det avgörande villkoret är den kritiska granskning av teorier som sörjer för att teorierna undan för undan närmar sig sanningen. Granskningen har en grundläggande logisk struktur och resultaten av granskningen är därför logiskt bindande, dvs. objektiva. Granskningen utförs av människor och människor har motiv för sitt arbete, men det logiskt tvingande hör så att säga till en annan "värld", "värld 3", än den psykologiska, kallad "värld 2" till skillnad från den fysikaliska världen, "värld 1" (*Self*, 38 ff). Jag nämnde förut att det fanns anledning att tro att Popper säger någonting objektivt i sitt omdöme om Schubert och det förhåller sig också så att sådana mänskliga skapelser som konstverk placeras i "värld 3". De är skapade av människor, men har en existens som är oberoende av de psykologiska faktorerna omkring skapelseprocessen. Om nu detta gäller konstverk gäller det också sådana mänskliga skapelser som politiska institutioner. En diskussion av frågan om argumenten för slutet på musikens storhetstid har därför ett allmängiltigt intresse.

Popper beskriver de tre världarna på många ställen i skrifter och föreläsningar, men han anger inget entydigt kriterium på vad som skall räknas till värld 3. Våra teorier hör dit, både de som just nu är giltiga och de som är överspelade. Även sådana logiska konsekvenser av teorier som vi ännu inte har upptäckt hör dit. Så också konsekvenser av teorier som inte är i strikt mening logiska men ändå kan sägas följa av teorin. Men hur är det med teorier som är bortglömda och som inte har lämnat några spår bevarade i skrift? Många problem med Poppers teori är ouppklarade (Cohen 1985, 4 ff). Det är inte säkert att sådana oklarheter är en brist i Poppers teori om de tre världarna. Enligt hans mening bör vi inte slösa någon möda på precision, om det inte det är till hjälp för att lösa det aktuella problemet (*Realism*, 7), och svårplacerade fall rubbar inte världsteorins värde. Syftet är nämligen glasklart. Teorin ger oss ett instrument att skilja mellan kunskapssökandets och det konstnärliga skapandets subjektiva sida och de objektivt giltiga resultaten av sökandet och skapandet.

Popper binder inte ihop sin teori om de tre världarna i ett system med strikta definitioner. Är inte detta trots allt en brist? Skall vi betrakta denna teori som en skiss som aldrig utarbetades? I själva verket är denna "brist" karakteristisk

för mycket av det Popper har skrivit. Han varnar för tron att exakta mätningar har ett egenvärde. Han använder sällan ett formellt språk i sina filosofiska resonemang. Det mesta, delvis även i den första boken *The logic of scientific discovery*, men framförallt i senare skrifter, är skrivet på ett färgstarkt vardags-språk. Är Popper populärfilosof snarare än vetenskaplig filosof? Svaret ligger i den formulering som inledde detta stycke – ”binda ihop i ett system”. För två av sina viktigaste böcker har Popper i boks titeln använt ordet ”open”, *The open society and its enemies* och *The open universe*. Jag skulle kunna tänka mig att en sammanfattning av Poppers vetenskapsfilosofi skulle kunna presenteras under boks titeln *The open knowledge*. Med det menar jag ett sökande efter kunskap som inte strävar i riktning mot det fast och beständigt formulerade, mot dogmen, utan som låter de tills vidare etablerade sanningarna ständigt på nytt utmanas av nya idéer. För ett sådant kunskapsökande är vardagsspråket ett utmärkt instrument (men självfallet inte det enda). Det låter oss utföra innehållsrika beskrivningar och uttrycka innehållsrika tankar, men är samtidigt tillräckligt böjligt och mångtydigt för att kunna brukas även för idéer som går på tvärs mot det härskande sunda förnuftet. Teorin om de tre världarna är som en teori skall vara – ett förslag. Det är vars och ens sak att pröva den och utveckla den eller kanske ersätta den med någonting som bättre löser vårt problem.

När Popper närmare skall beskriva hur värld 3 fungerar tar han exempel från matematiken och då ter sig saken klar och enkel. En statsvetare skulle önska att han också hade utvecklat mera problematiska fall, t.ex. teorier om ”rättvisa”. Vid några tillfällen skiljer han uttryckligen mellan värld 3:s hårda kärna och de mera perifera delar där konstverk och politiskt-filosofiska värden hamnar. Det vore, säger han, kanske motiverat att lägga till en värld 4 (*All life*, 25). Eller kanske rentav en värld 5 (*Open universe*, 154). Eftersom relationerna mellan de tre världarna är analyserade vid många tillfällen, hade man nu önskat någon information om relationen mellan världarna 3 och 4 (och 5). Men på den punkten lämnar han läsaren i sticket. Kan vi komma vidare på egen hand? De slutsatser vi kan dra av ”fallet Schubert” är giltiga för alla de innevånare i värld 3 (eller 4) som har en normativ eller värderande komponent.

Numreringen av världarna antyder en hierarki, där värld 1 är grundläggande och värld 3 en överbyggnad. Men det går inte att reducera värld 2 till fenomen i värld 1 eller värld 3 till fenomen i värld 2. De tre världarna interagerar, men de är autonoma. Människors strävanden skapar innehåll i värld 3. Innehållet i värld 3 ingriper i värld 1 – klyvningen av atomer i ett kärnkraftverk är ett ingrepp i värld 1 som förutsätter kunskap lagrad i värld 3. Och så vidare. Har värld 4 också en plats i hierarkin? När Popper får frågan viftar han bort den som en definitionsfråga och därmed utan nämnvärt intresse. Men det viktiga i teorin om de tre världarna är antagandet om deras autonomi och interaktion (*Knowledge*, 17 ff). Införandet av en fjärde värld leder då till den besvärliga frågan om hur dess autonomi och interaktionen i förhållande till den tredje världen ser ut. Ännu mer bekymmersamt blir det när man får höra att de tre världarna står för en evolutionär hierarki.

Popper har inte ägnat saken tillräcklig eftertanke. En värld 4 passar inte in i de tre världarnas struktur. Ett yttre, lösare skikt av värld 3 kan inte gärna alter-

nativt vara en fjärde värld. I själva verket framstår "värld 4" snarare som en del av värld 3 med starkare band till det psykologiska innehållet i värld 2. Och i så fall skulle Poppers musikhistoriska värdeskala finna ett försvar. Om en värld 4 bestod av sådant som står med ett ben i värld 2, skulle omdömet om Schubert vara en oupplöslig blandning av objektivt och subjektivt. Men detta skulle rasera poängen med världarna. Det är bäst att låta talet om en värld 4 bara stå för en påminnelse om att värld 3 innehåller en problematisk del, en del som de flesta spontant lär placera i värld 2. Problematisk, men för Popper hör musikaliska verk tveklöst till värld 3 och därmed kan omdömen om deras värde inte i sin helhet bygga på känslor. Också för ett område där tycke och smak allmänt anses vara allenarådande vill Popper hävda ett väsentligt och urskiljbart utrymme för objektivitet.

Popper presenterade inte begreppet "world 3" i skrift förrän 1966. Även om han redan i *The logic of scientific discovery* hade hävdats existensen av objektiv kunskap, hade han inte lyckats formulera en teori om värld 3 som övervann svagheterna i tidigare teoriförsök (Platon, Bolzano och Frege). Två omständigheter ledde till att hans teori om värld 3 tog fast form. Han insåg att teorin måste se värld 3 som samtidigt autonom och skapad av människor och därmed också som verklig, lika verklig som världarna 1 (den fysikaliska) och 2 (den psykologiska) och därmed kapabel att interagera med båda dessa världar. Det Popper har att säga om interaktionen mellan världarna 1 och 2 är riktat mot tesen att mentala processer kan reduceras till fysikaliska. På samma sätt är antagandet om en interaktion mellan världarna 2 och 3 riktat mot idén att kunskap kan reduceras till vetande och värden till värderingar.

Den andra omständigheten som fick Popper att formulera sin teori om de tre världarna var upptäckten att uppkomsten av värld 3 kan ges en utvecklingsbiologisk förklaring. Alltsedan Herbert Spencer presenterade det ödesdigra begreppet om "*the survival of the fittest*" på sociala förhållanden har ett utvecklingsbiologiskt synsätt haft dåligt anseende bland humanvetare och Popper kan säkert förvänta sig ett starkt initialt motstånd när referenserna till Darwin börjar dyka upp i hans texter. Det är därför värt att genast notera att Popper avvisar den aspekt av darwinismen som Spencer fångat i sitt begrepp. Den innebär en tautologi. Vilka är de framgångsrika? Ja, svaret är inte de mer utvecklade biologiska organismerna. Det finns mycket primitiva organismer som med framgång har överlevt tider som får mänsklighetens historia att framstå som en obetydlighet och vilka möjligen kommer att visa sig vara så framgångsrika att de utplånar alla högre former av liv. Vilka är då de framgångsrika? Jo, de som visar sig vara framgångsrika (*Knowledge*, 50 ff).

Popper kan också avvara begreppet "kampen för tillvaron". Det reduceras till en delpost av begreppet "problemlösning". Långtifrån alla problem som organismer ställs inför handlar om överlevnad. I de problemsituationer som uppstår i kontakten med omvärlden utvecklar organismerna preferenser som inte gäller liv eller död, t.ex. preferenser för en bestämd föda där alternativ står till buds eller preferenser för den hanne som har den vackraste fjäderskruden. "*Fitness*" är inte rätt och slätt en egenskap hos arten eller individen utan en fråga om interaktionen med en given omgivning. Därmed ger Popper de moraliska ar-

gumenten mot rashygien ett utvecklingsbiologiskt stöd. Omgivningen förändras ständigt och inte minst just genom interaktionen med människor och andra organismer. Därför kan vi aldrig förutse framtida problemsituationer och tanken på att genom "genetic engineering" förbättra "människomaterialet" är "preposterous". (Popper lägger till att han inte ser några invändningar mot "gentle measures" för att motverka uppkomsten av ärftliga sjukdomar.)

Också det politiskt-filosofiska begreppet "frihet" får ett stöd i Poppers utvecklingsbiologiska tänkande. Om allt liv är problemlösning i en föränderlig omvärld är en mångfald av försök till lösningar avgörande för utvecklandet av högre livsformer. Och eftersom problemlösning handlar om individers beteende gentemot omgivningen är en mångfald av individuella beteenden avgörande för utvecklingen av samhällen och kulturer. Den individ som tar risken att handla på ett nytt sätt kan bli en framstegets "spearhead".

2

Den bland forskare i allmänhet mest kända delen av Poppers vetenskapsfilosofi lär vara falsifikationismen. Vår kunskap består inte av sådant som verifierats av upprepade erfarenheter utan av sådant som har överlevt konfrontationer med verkligheten. Det har visserligen sagts att det i praktiken inte är så stor skillnad mellan verifikation och icke-falsifikation; icke-falsifierade teorier måste vi ju hålla fast vid så länge vi inte har bättre alternativ (*Open universe*, 154; Bar-Hillel 1974, 337 f). Popper har med kraft och envishet bestridit att skillnaden är liten och det är i varje fall klart att det handlar om en fråga med väsentligt olika konsekvenser för forskarens förhållningssätt till sitt arbete och till sättet att organisera forskningsarbetet. För verifikationisten är en teori slutpunkten i ett arbete på att finna bevis. För falsifikationisten måste det vetenskapliga umgänget präglas av den kritiska granskningen av teorin.

Även om vi observerar den ena vita svanen efter den andra – ett återkommande exempel i filosofiska diskussioner – så är slutsatsen "alla svanar är vita" ogiltig. Det var David Hume som först konstaterade den saken men resignerade inför den förmenta praktiska nödvändigheten av att samla erfarenhet på induktiv väg (*Objective*, 4 ff, 23). Popper tar ett avgörande steg till. Den induktiva strategin leder inte till kunskapens tillväxt och vetenskap bygger inte på den strategin (*Logic*, 27 ff). Valar är ju väldigt stora men allt talar för att de ändå är fiskar, eller hur? Här har vi en val, den simmar utmärkt och lever mest under vattnet. Och här har vi ett annat djur vi kallar "fisk", samma iakttagelser. Och så vidare gång på gång. Måste vi inte anse att hypotesen därmed är verifierad och bör få det finare namnet "teori"?

Observera att frågan om valar är fiskar inte är en ren namnfråga, för i så fall kunde vi utan särskilt mycket observationer bestämma oss för en annan språklig konvention. I frågan finns den viktiga frågan om utvecklingshistorisk släktskap och läsaren vet hur det förhåller sig med den saken. Det är också lätt att se att vi – om vi vore okunniga om svaret på hypotesen – inte borde sträva efter att verifiera den utan i stället undersöka om det finns fakta som talar emot den.

Om valar vore fiskar borde de andas med gälar. Nej, de gör inte det! Denna (och flera andra falsifierande fakta) leder till en ny, djärv och intressant hypotes: valar är landdjur som en gång för länge sedan bytte element.

Redan av detta referat bör det framgå att Popper är realist i meningen av en filosof som förutsätter en objektivt given värld som vi söker och kan nå kunskap om (*Objective*, 38 ff). Om det finns en objektivt given värld bör det också i princip – om man alltså bortser från alla praktiska svårigheter – vara möjligt att nå en objektiv kunskap om världen. Och då kommer en viktig punkt: objektiv kunskap är inte samma sak som sann kunskap. Objektiv är sådan kunskap som emanciperat från de psykologiska och sociala processerna i värld 2 och fått sin plats i värld 3. Men värld 3 innehåller också falsifierade teorier. Hur kommer då begreppet ”sanning” in i bilden? Kanske vi kan avvara det? Nej, svarar Popper, objektivitet är en kvalitet som skapas av ett kunskapsökande som är inriktat på att finna sanningen (*Realism*, 24 ff). Om begreppet ”sanning” utmönstras, faller också begreppet ”objektivitet”.

Den aspekt av Poppers filosofi som behandlas här lär också vara ganska väl känd bland aktiva forskare. För somliga är ståndpunkten uppbygglig, för andra är den anatema. Den senare gruppen är övertygad om att samhällsforskaren aldrig kan frigöra sig från sina ideologiska utgångspunkter och att fysiker (Heisenberg och Bohr) har insett att forskaren aldrig kan iakta fenomen på den subatomära nivån utan att samtidigt påverka dem. Med detta föregivna stöd från vetenskapernas vetenskap kan vi tryggt ge upp illusionerna om objektivitet och sanning och säker kunskap, och i stället fritt välja att snickra ihop våra konstruktioner. Realisten och objektivisten Popper skulle kort sagt vara föråldrad.

Jag tror att en närmare bekantskap med de mindre uppmärksammade delarna av Poppers vetenskapsfilosofi får sistnämnda omdöme att framstå som förhasat. Det är två aspekter jag har i åtanke, gissningarnas roll och kunskapens provisoriska karaktär. Den senare aspekten är en direkt följd av falsifikationismen. Om en teori aldrig kan bevisas vara sann, utan bara visas vara icke-falsk, så blir följderna att all kunskap måste betraktas som provisorisk. Nästa försök kan alltid prestera beviset för att vi misstog oss. Därför kan Popper inte likställa objektiv kunskap med säker och sann kunskap. Om han gjorde det skulle objektiv kunskap bli en omöjlighet. Objektiv kunskap är för Popper en kunskap som vi har nått i en process där vi systematiskt eliminerar våra misstag och fördomar. En sådan procedur kan aldrig hjälpa oss att erövra sanningen eller att nå säker kunskap, men den leder allt närmare sanningen (*Conjectures*, 223 ff).

När jag utvecklar Poppers ståndpunkt att ”objektiv kunskap” inte betyder tveklöst säker kunskap – ett objektivt påstående kan mycket väl visa sig vara felaktigt, inte bara i framtiden utan även just nu – får jag ofta höra: då kan vi väl i kompromissens namn lika gärna enas om att kalla saken ”intersubjektivt giltig kunskap”. Mitt svar är att det är rimligt att tala om intersubjektiv förståelse av ett begrepp eller en problemsituation. Jag ägnar mig just nu åt att försöka åstadkomma en bestämd intersubjektiv förståelse av begreppen ”objektiv” och ”intersubjektiv”, men om jag lyckas med det skall jag ändå aldrig göra

anspråk på att ha uppnått en objektivt giltig bestämning av begreppen. Med ett "objektivt" påstående är det en annan sak. Dess giltighet hänger inte på konventioner, på att vi kommer överens. Ett objektivt påstående är objektivt även om det inte vinner anslutning från någon enda åhörare. Hur kan det hänga ihop? Jo, objektivitet är enligt Popper inte en kvalitet som man tillskriver den påstående personen eller – noga taget – inte ens en egenskap hos påståendet i sig. Objektivitet är någonting som skapas genom en bestämd procedur, påståendets grunder har underkastats och visat sig stå pall för en kritisk-rationell prövning.

Ordet "procedur" är viktigt i det referat jag nyss gjorde. Objektivitet är inte en fråga om den enskilde forskarens moral eller ideal, den är en effekt av det institutionella arrangemanget, av den kritiska debatten i forskarsamhället. Och nu är ordet "institution" viktigt. Om vi vill göra framsteg på vägen mot allt sannare kunskap kan vi inte negligera de institutioner som är ett villkor för framstegen. I böckerna *Forskningsanknytning genom disputation* (1991) och *En författning för disputationen* (1996) har jag efter bästa förmåga och som en av "us last laggards of the Enlightenment" (*Realism*, 177) försökt att träda in i rollen som Poppers profet när det gäller värden av dessa institutioner.

3

Jag har här redovisat tre aspekter av Poppers vetenskapsfilosofi, falsifikationen, objektiviteten och kunskapens provisoriska karaktär. Jag skall nu nämna en fjärde som kanske mer än någon annan är värd att begrunda. Popper intresserade sig tidigt för frågan om demarkationen mellan sådana föreställningar som kunde testas och falsifieras, de i strikt mening vetenskapliga, och sådana som – inte bara praktiskt, utan i princip – låg utom räckhåll för vetenskapens metoder. I den senare gruppen finner vi bland annat metafysiska antaganden. Vilken slutsats skall vi dra av demarkationen? Att vi som forskare bör hålla oss borta från det metafysiska? Eller rentav att vi skall bekämpa metafysiken? Så har många svarat, men inte Popper. Metafysiska utgångspunkter finns i bakgrunden till varje forskningsföretag. Det är inte möjligt att falsifiera dem, men det går ändå att anföra rationella argument för och emot (*Quantum*, 199).

Jag känner inte till någon som har provat en poppersk syn på musikhistorien, men Popper har en hängiven efterföljare i konsthistorikern E.H. Gombrich. Det är en illusion, säger Gombrich, att konstnärens intryck av det han observerar har en alldeles avgörande betydelse för hans arbete. Konstnären är mycket mera beroende av föregångarnas arbeten. Den konstnär som vill bryta mot alla konventioner och söka efter den absoluta färgen och formen är på väg in i en återvändsgränd (Gombrich 1988, 268, 316 ff). Men fronten är inte bara riktad mot impressionism och expressionism. Gombrich återger samtal med Popper där denne hävdar att Wagners ödesdigra inflytande ligger i hans futurism och åtföljande historicism, i den hegelianska tanken på framsteg som föreskrivs av historien (Gombrich 1974, 952).

Vad ser då Gombrich för drivkrafter i konsthistorien? De finns i två grupper, tekniska förändringar och den sociala situationslogiken (Gombrich 1974, 927 ff och 941 ff.) De tekniska förändringarna kan vara av två slag, förbättrade

hjälpmedel i konstskapandet (som när utvecklingen av hammarklaveret under 1700-talet kom att erbjuda större dynamiska möjligheter än cembalon) och förbättrad teknik hos konstnären (renässanskonstnärernas uppfinning av en teknik att skapa avståndsverkan genom linjer och färgval). Så långt ser vi en klar parallell till Poppers beskrivning av de vetenskapliga förändringarnas mekanismer.

De sociala mekanismerna är också två och de balanserar varandra. Den konkurrens om uppmärksamhet som manar konstnären att åstadkomma någonting aldrig tidigare skådat och de konventioner som har lärt oss vad som är bra och dåligt. Det är på den senare punkten som Gombrich vill se den avgörande skillnaden mellan vetenskaplig och konstnärlig förändring. Visserligen är motsvarande sociala mekanismer i arbete också i forskarsamfundet (hör till värld 2), men forskarnas arbete kan testas och falsifikationen kan sortera bort det som inte håller måttet, medan de kriterier som genererar förändring inom konsten är konventioner rätt och slätt, de kan inte testas, de är godtyckliga. Och därmed har Gombrich dömt konstskapandet till en plats på den suspekta sidan av demarkationen.

Denna Gombrichs jämförelse var kanske rimlig före 1982 då den andra av de tre efterskrifterna till det första, grundläggande verket, *The logic of scientific discovery*, kom ut. Men där skriver Popper att han inte längre anser att det finns en avgörande skillnad mellan vetenskap och metafysik. En metafysisk teori är visserligen vagare och kan inte testas, men så länge den kan kritiseras med rationella argument, "I should be inclined to take seriously its implicit claim to be considered, tentatively, as true." (*Quantum*, 199). Därmed har demarkationen upphört att vara ett första rangens problem och möjligheten av en rationell debatt mellan konstens förnyare och bevarare kan inte avskrivas (se f.ö. Gombrich 1988, 329).

I sin replik till Gombrich i *The library of living philosophers* vill inte Popper förneka att förhoppningar om personlig framgång kan spela en roll för den store konstnären liksom för den store vetenskapsmannen. Men sådant spelar en underordnad roll. Villkoret för ett fullödigt verk är att upphovsmannen underkastar sig de problem verket ställer och de normer som gäller (*Knowledge*, 32). Den situationen är objektiv i mer än en mening. Normerna kan kritiseras och de kan förändras. Men förändringarna får inte vara godtyckliga och ännu mindre får de vara fientliga till "those great old standards by which we once grow ... an artist who hates all the old standards is hardly an artist: what he hates is art" (*Philosophy*, 1176).

Bland 1900-talets filosofer fanns det många som betraktade metafysiska utsagor som meningslösa och teorin om en demarkation ingår i ett rationalistiskt program som vill utrota fördomar och nonsens (Kneale 1974, 206). Men för rationalisten Popper har demarkationen inte det motivet. Metafysiska utsagor hävdar ofta någonting bestämt även om de inte är åtkomliga för ett strikt test, säger Popper. Men hur kan man påstå någonting meningsfullt om världen, om vi inte förankrar det i erfarenheten, frågar empiristen. Därför att metafysiska utsagor inte är isolerade, svarar Popper. Det finns inga strikt logiska band som förenar dem med varandra och med falsifierbara utsagor, men det finns ändå

band. Och de banden möjliggör argument för och emot metafysiska utsagor. Innehållet i värld 3 har ett inre sammanhang som vi kan upptäcka. Tonsättarens upptäcktsresa i värld 3 är en fundamental del av det musikaliska skapandet (*Open universe*, 128).

De metafysiska antagandenas ofrånkomlighet är emellertid inte det enda skenbart arationella elementet i Poppers vetenskapsfilosofi. Återstår gissningarnas roll och det är en aspekt som många av dem som tar objektivismen Popper till sitt hjärta verkligen borde begrunda. "Gissningar" är förstås en dålig översättning av *conjectures* i boktiteln *Conjectures and refutations*. Frågan är: varifrån får vi de hypoteser som vi testar i falsifikationsarbetet? Vi kan få idéer i praktiska problem eller i problem som är restposter i tidigare forskning. Vi kan fundera över vad som forskningspraktiskt är möjligt att hantera eller vad som skulle vara särskilt nyttigt att få veta. Eller vad som kan tänkas ge Nobelpris. Allt detta givet tillkommer alltid en avgörande tillsats av inspiration, av fantasi, av uppslag hämtade från myten. Men det avgörande är problemsituationen. En teori är intressant bara i relation till ett problem. Och därmed kan vi ställa en rad frågor: Löser teorin problemet? Är lösningen enkel? Fruktbar? Strider teorin mot teorier som behövs för att lösa andra problem? Problemsituationen är objektivt given och den ger kriterier för valet av hypotes. Problem är oavsiktliga konsekvenser av innehållet i värld 3 (*Knowledge*, 30). För forskaren, för tonsättaren, för den politiske filosofen. Någon borde skriva fysikens historia som en historia om dess problemsituationer. Ja, så borde all historia skrivas, inklusive den politiska historien (*Quantum*, 160).

Den idé är bäst som både är intressant och djärv. Med djärv menas att den tar den största risken att falsifieras. Detta kan låta paradoxalt men om man vänder på det hela inser man strax att en hypotes, som att döma av allt vi vet inte kommer att falsifieras, inte innehåller mycket nytt. Den hypotes däremot, som mycket talar emot men som ändå visar sig motstå ordentliga försök till falsifikation, den hypotesen innehåller omvälvande ny kunskap (*Conjectures*, 217 ff).

4

Låt oss inte glömma Schubert. För den som ser lyssnarens upplevelse eller – alternativt – tonsättarens utlevelse som det avgörande (d.v.s. placerar musikverket i värld 2) rör den här diskussionen ett skenproblem. Men för Popper kan godtycke och smak inte avgöra saken. Med hans objektivistiska estetik, där förändring handlar om det successiva lösandet av problem som ges av situationens logik (d.v.s. där lösningarna hör till värld 3), för den estetiken är problemet givet. Men om då Einstein innebär ett framsteg i förhållande till Newton, varför är inte Schubert ett framsteg i förhållande till Bach?

Till att börja med bör man påminna om Poppers kritik av tron på lagar som styr historien och som han har gett namnet "historicism". Poppers kritik finns i de båda böckerna *The poverty of historicism* och *The open society and its enemies*. Det finns ingen historisk lagbundenhet som garanterar fortsatta vetenskapliga framsteg. Framtiden hänger på de normer och institutioner som

omgärdar forskningen och det är våra handlingar och beslut som bestämmer vad som händer med dem. Det finns säkert goda argument mot Poppers påstående att fröet till förfallet inom musikhistorien finns hos Beethoven. Mitt ärende är inte att göra ett inlägg i den frågan. Det handlar i stället om att vi måste erkänna möjligheten av stagnation och förfall. Det som skapas idag är inte självklart bättre eller ens lika värdefullt som det som skapades för tvåhundra år sedan. Och om vi upptäcker tendenser till förfall, gäller det att klarlägga orsakerna. Det finns ingen historisk lagbundenhet som garanterar konstnärliga värden. Eller politiska institutioner.

För att lösa upp problemet Newton/Einstein – Bach/Schubert räcker det inte att hänvisa till den skillnad mellan vetenskap och konst som ligger i att vi har facit när det gäller vetenskapen, nämligen den verklighet som forskningen klarlägger. Om vi kunde läsa facit, behövde vi ju inte forskningen. Garantin för att vi närmar oss sanningen ligger i den kritiskt-rationella processen. (1) En given föreställning ger upphov till (2) problem. (3) För att nå en lösning på problemet skapas en alternativ föreställning (en hypotes). (4) En konsekvens av hypotesen testas, konfronteras med omgivningen. (5) Om testet är negativt har hypotesen falsifierats. (6) En ny hypotes skapas och testas. (7) Om testet är positivt accepteras hypotesen provisoriskt som kunskap. (1) Den nya kunskapen ger upphov till nya (2) problem och processen börjar på nytt (*Conjectures*, 221 ff, 313). Kan detta schema även gälla för utvecklingen inom konstarnerna?

Det schema som jag refererade är ett specialfall av en teori om biologisk utveckling. 1990 publicerades två uppsatser av Popper i en tunn volym kallad *A world of propensities*. Han håller inte för uteslutet att de uppsatserna är det bästa han har skrivit. De bygger på två föreläsningar; vid den första föreläsningen var Popper åttiosju år. (När jag ser det förstår jag att det är förmåtet av en sjuttioårig yngling att blanda sig i samtalet.) Den andra uppsatsen handlar om bakterien som upptäckte att man kan äta solljus och därmed skapade sig en ny livsmiljö (och som en restprodukt uppstod syre). Den tes som Popper vill bygga under med hjälp av evolutionsbiologin är att all kunskap är liktydig med en förväntan, en hypotes. Ibland – ja, oftast – slår denna förväntan fel, falsifieras, men någon gång innebär den lösningen på ett problem som organismen/forskaren har stått inför. Denna förväntan är inte en generalisering av hopsamlade erfarenheter, utan den bestäms av organismens-forskarens ”struktur”, d.v.s. den kunskap som den har införlivat (*Propensities*, 30 ff). *A world of propensities* utgör en sista polemik mot empiristisk kunskapsteori.

Vi observerar aldrig förutsättningslöst. Vi har alltid förkunskaper, förväntningar. De är inbyggda i alla organismer. Man kunde tro att en sådan teori skulle implicera subjektivism: min kunskap bygger på vad jag ser och vad jag ser beror på vem jag är. Men i förväntningarna ligger en stort mått av giltig kunskap om världen runtomkring. För organismer utan medvetande är misstagna förväntningar ödesdigra. Om de inte kan ändra förväntningarna, inte anpassa sig till sin omgivning (eller anpassa omgivningen till sina förutsättningar), går de i det långa loppet under. Därför måste förväntningarna i någon utsträckning på ett objektivt sätt avspegla egenskaper som organismens omgivning har (*Objective*, 112 f).

Det normala i utvecklingshistorien är att organismer som misstar sig på avgörande egenskaper i omgivningen dör ut. Men för människans del har läget förbättrats. Språket har skapat en möjlighet att beskriva verkligheten, att kritisera beskrivningarna och att argumentera för och emot kritiken. Tack vare språket kan vi formulera våra förväntningar i teorier. Teorin utsätter vi för test. Om testet misslyckas är det ett argument för att ändra teorin. Vi behöver inte längre dö för våra misstag, vi kan låta teorierna dö för oss, säger Popper (*All life*, 61 ff).

Organismer är aktiva. De testar sina förväntningar mot omgivningen och när testet utfaller ogynnsamt förändras de inbyggda förväntningarna. Om testet är gynnsamt är problemet löst och den nya förkunskapen (teorin) ger organismen möjlighet att "se" en annan omgivning och därmed nya problem och värden. Men bilden är inte bara ljus. Organismen med misstagna förväntningar måste dö, men inga objektiva omständigheter påtvingar våra teorier de kritiska testen. Den saken hänger på våra beslut och om vi beslutar oss för att all kunskap med nödvändighet måste vara subjektiv (eller intersubjektiv, dvs. kollektivt subjektiv) finns det ju ingen anledning att utsätta teorierna för några risker. Fast därmed är det också slut med utvecklingen mot allt bättre kunskap (*Myth*, 1 ff. Campbell 1974, 413 ff).

Popper utpekar särskilt två av människor omfattade värden som kan förklaras evolutionärt. Värdet av självkritik: genom att identifiera och erkänna våra misstag lär vi mer om den värld vi lever i. Värdet av begreppet "sanning": det lär oss att världen omkring oss har egenskaper som vi inte kan önska bort och det ger förutsättningen för att lita på texter eller andra meddelanden som är kritiskt granskade (*All life*, 73).

5

I falsifierandet spelar deduktionen en avgörande roll. Den är till skillnad från induktionen logiskt oantastlig. Den överför på ett tvingande sätt information från premiss till slutsats. Resonemang som har den kärnan är objektiva. Det är den logiskt tvingande falsifikationen som ger olika status åt omdömen om verkligheten. Det är möjligen den demarkationen som skär genom värld 3 och avskiljer en värld 4. Men varför skall Schuberts musik först placeras i värld 3, för att sedan potentiellt förpassas till en ny, bara antydd värld. Sätter inte demarkationen upp en gräns redan för tillträdet till värld 3?

Enligt en länge omfattad filosofisk och en fortfarande omfattad populär uppfattning produceras värden när människor tycker eller känner eller eventuellt när de uppmanar någon till något. Eller med andra ord: värden finns egentligen inte, bara värderingar. Inte så enligt Popper (*Open society II*, 386; Waldron 1985, 105 ff). Värderingar, det psykologiska finns i värld 2, och värden finns i värld 3. Värden utvecklas enligt Popper i samspel med organismens problem och aktiviteter i förhållande till omgivningen (*All life*, 71). Organismens struktur kan t.ex. inkorporera teorin att det vatten den lever i kan vara för kallt eller för varmt. Rätt temperatur blir ett värde infogat i organismens förkunskap. Visst är vägen långt från detta enkla värde och till det värde som är förknippats

med Schuberts musik och man skulle önska att Popper själv åtminstone hade velat antyda hur den vägen ser ut. Men det är inte någon alldeles hopplös uppgift att fylla i denna lucka. De värden som är kriterier när vi bedömer ett konstverk har skapats i en historisk process av problemlösande.

I långa stycken av *The poverty of historicism* (kap 3) ter sig Popper som en typisk värderelativist. *The social engineer* – för att följa det olyckliga ordvalet i *The open society* – frågar inte efter institutioners historia eller vilka mål som man har satt för dem en gång i tiden utan bara efter hur de kan fås att verka i riktning mot det ena eller andra målet. Valet av mål säger han ingenting om. Så kan det te sig vid en ytlig läsning. Men det är inte hela bilden. För värderelativisten är värden, d.v.s. värderingar, en del av värld 2, men för Popper hör värden, till skillnad från värderingar, till värld 3: de är – i regel omedvetna – effekter av människors sociala aktiviteter, men de får liksom t.ex. maskiner och vetenskapliga teorier en autonom karaktär, de är en sorts fakta. För att förstå dem är det viktigt att förstå deras historia. Denna punkt formuleras visserligen inte uttryckligen av Popper men han arbetar med den utgångspunkten; därav hans stora intresse för den grekiska antikens idéhistoria (*Parmenides*, 20 ff). Men återigen, varken värden eller för den delen andra fakta befriar mig från mina grundläggande moraliska ställningstaganden och det valet sker inom ramen för värld 2. Ingenting inom värld 3 kan tvinga mig att acceptera värld 3. Även om Schubert faktiskt skulle vara den störste av alla, finns det ingenting som tvingar mig att tycka om hans musik.

6

Värden och institutioner skapas inte ur intet. De växer fram i en evolutionär process, de finns i en tradition. Popper manar oss att vårda våra nedärvda värden och institutioner, vårda men också kritiskt pröva och förbättra. Att Popper visar sig vara reformist är inget oväntat resultat. I Poppers många föredrag under senare delen av hans liv blev det samhällsfilosofiska temat alltmera centralt. I en demokrati ryms bara reformism, så kan temat sammanfattas. Kanske ter sig detta som en självklarhet. Men det finns anledning att lyssna på varningen att mycket i vår kultur står på spel, när så många så ofta hävdar att allt är subjektivt. Det som står på spel är seden att avgöra tvistefrågor med argument. Man möter inte påståendet om subjektivitetens ofrånkomlighet bara hos kulturdebattörer utan också hos forskare och många andra. Det hela handlar om ett missförstånd som bygger på att man inte inser den distinktion som teorin om de tre världarna vill klargöra. Objektivitetsidealet är antagligen den mest utsatta delen av en reformistisk samhällsteori och har därför fått bli det genomgående temat i denna uppsats. I en tid då alltför många är beredda att låta engagemang för en god sak ursäktas utom-demokratiska metoder finns det anledning att hålla reformismens teori aktuell.

Ordet "revolutionär" har ett oförtjänt honnörsvärde, så även för Popper – överraskande nog. Vetenskapen är "revolutionary", säger Popper ibland. Betyder det att han på ett avgörande sätt är överens med Thomas Kuhn i hans bok *The structure of scientific revolutions*? Nej, Poppers ordval är missvisande. I

All life is problemsolving (11) kontrasterar han revolutionär och kumulativ. Uppenbart sant är förstås att vetenskapen inte är kumulativ i den meningen att ny kunskap regelmässigt tillfogas utan att gammal kunskap avförs. Men med en så begränsad innebörd av "kumulativ" blir innebörden av "revolutionär" så vidsträckt att distinktionen förlorar allt praktiskt intresse. Så brukar det gå. När ords honnörsvärden exploateras vidgas deras innebörd så långt att de blir meningslösa.

Hos Popper är steget mellan vetenskapsfilosofi och samhällsfilosofi aldrig stort (Aleksandrowicz 1989, 148). Samma sak kan just på den här punkten sägas om Kuhn, vars skildring av övergången mellan "normal" vetenskap och revolutionär förändring är analog med Marx' teori om samhällsförändring. Därför är det inte långsökt att här fråga vad som händer med distinktionen "revolutionär" – "reformistisk" om man accepterar Poppers språkbruk. Svaret är att man har svårt att föreställa sig en reform av en social institution som inte samtidigt innebär att någonting avvecklas. Praktisk taget varje samhällsförändring blir därmed en revolution.

Att ordet "revolutionary" har ett honnörsvärde för Popper kan beläggas med säkerhet (*Conjectures*, 124). "My theory of knowledge is thus quite revolutionary: it overturns everything my predecessors have said up to now." (*All life*, 53). Ingen kan väl bestrida att Popper har sagt något väsentligt nytt och han borde väl ha rätt att framhäva det genom de starka orden "revolutionary" och "overturns"? Finns det skäl att bråka om det? Nu är det faktiskt så att Popper själv vid mera anspråkslösa tillfällen är mån om att nämna sina föregångare, med försokratiska filosofer i täten. I den aktuella uppsatsen redovisar han tydligt hur startpunkten för hans teori börjar hos Kant och Darwin. Om man hävdar att "Kant anticipated the most important results of the theory of evolutionary knowledge" (*All life*, 70), så är det inte rimligt att samtidigt säga att Poppers teori är revolutionär i förhållande till Kants. Poppers teori är inte kumulativ i den meningen att den upprepar allt det föregångarna har sagt och sedan lägger till en del nytt. Den visar hur det spår föregångarna har följt måste läggas om. Men föregångarna finns implicit i Poppers teori, utan dem skulle hans teori vara otänkbar. Detta skulle nog Popper hålla med om, och eftersom han inte vill tvista om ord, skulle han säkert gå med på att stryka både "revolutionary" och "overturns". Därmed måste väl saken vara utagerad?

Popper uppmanar oss gång på gång att inte tvista om ord (t.ex. *All life*, 93). Men Poppers uppmaning är oförsiktig. En filosof, som hävdar att vi bör hålla oss till sunt förnuft när det inte finns avgörande skäl emot det (*Realism*, 129) och som kräver att vi uttrycker oss klart och enkelt (*Quantum*, 156 f), borde betona vikten av att vi respekterar de gällande reglerna för ords betydelser. Mycket av den abstrusa filosofi som Popper avskyr och en myckenhet politiskt ludentrejeri kännetecknas av notoriskt missbruk av vanliga ord. Hur kommer det sig att språkets falskmyntare alltför ofta lyckas i sina manipulationer? Orsaken är att relationen mellan ordet och det ordet står för inte är enkel och godtycklig (nominalistisk) utan är en relation mellan ordet och ett övergripande sätt att se på världen (*Realism*, 210). Om ett ord, som denna relation har gett en positiv värdeladdning, kan ryckas loss från relationen, kan det hjälpa till att

föra över värdeeladdningen till ett annat övergripande sätt att se på världen. "Sanning är lögn" försäkras Storebror i George Orwells *1984*, och ger därmed handräckning åt den radikala relativismen. Därför är det inte en smaksak om Popper använder "revolutionär" eller "revolutionerande" om vetenskapens utveckling. Jämför vad ordet betyder hos Kuhn! Övergången från perioder av normal vetenskap kännetecknas av att allt kastas över bord, allt, inte bara det empiriska innehållet utan hela sättet att tänka och resonera. Det finns, säger Kuhn, inga rationella argument som leder över från ett paradigm till ett annat (Kuhn 1970, 150 f; Simkin 1993, 81 ff). Övergången är en trossak. Det är revolution det!

Begreppet "*revolutionary science*" förutsätter "normal science", d.v.s. långa perioder då utvecklingen försiggår utan att störas av ifrågasättanden av det härskande paradigmet (Notturmo 2000, 225 ff). Ordet "revolution" blir meningslöst om motsatsens existens förnekas. Och det är just vad Popper gör. Det normala inom en vetenskap som gör framsteg är ständigt ifrågasättande och fortlöpande förändring. Men om "ständig revolution" är en *contradictio in adjecto* (som den "fyrekantiga cirkeln") så kan vi väl slippa ordet.

Av de tre stora filosofer som Popper går till angrepp mot i *The open society and its enemies* har Popper en hel del positivt att säga om Marx; det är det historicistiska inslaget i hans samhällsteori som är föremål för angreppet. Hegel däremot finner ingen nåd och det är inte att förvänta att Popper skall finna Hegels efterföljare värda någon nämnvärd polemisk möda. En av efterföljarna är Theodor Adorno som om den hegelska dialektiken säger att den vill bryta "*den Zwangscharakter der Logik mit deren eigenen Mitteln*". Hegels ideal är "*nichtargumentatives Denken*" (Citerat efter Topitsch 1989, 278). För Popper är idealet förstås det rakt motsatta; om hans filosofi skall sammanfattas i ett ord är "argumentation" ett gott val.

"Att lyssna på argument" är ett värde som liksom alla andra värden är en produkt av en historisk utveckling. Värdet är förankrat i en tradition. När revolutionen raserar ett samhälles institutioner och traditioner, undergräver den samtidigt grunden för de värden revolutionen för i sitt banér, varnar Popper (*Conjectures*, 343 f). Kuhns vetenskapliga revolutioner skulle – om de fick komma till stånd – förstöra de värden som är vetenskapens livsnerv.

Men vem har rätt i beskrivningen, Popper eller Kuhn? Det måste vara en empirisk fråga om de fysiker som var uppfostrade i Newtons världsbild, övertygades av Einsteins argument eller lockades över av nyhetens emotionella behag. Finns det inte skäl att tro att det skulle kunna gå att finna stöd för både den ena och den andra hypotesen? Och då är det väl en smaksak var man lägger tonvikten? Nej. Det finns ett etiskt argument mot dem som i Kuhns efterföljd vägrar att se något utrymme för rationella argument i paradigmskiftet. Ty vetenskapens värld, liksom andra sociala världar, blir i viss utsträckning vad vi gör den till. Förnekar vi utrymmet för argument kan vi snart hamna i en situation, där vi varken framför eller lyssnar på argument. Och till slut tar då den på våld baserade makten över hela spelet (*Conjectures*, 356). Av exakt samma-etiska skäl bör "revolution" berövas sitt honnörsvärde.

Popper kan också anföra empiriska argument för sin uppfattning. Bara några sidor efter resonemanget om "kumulativ – revolutionär" beskriver Popper forskningens cykel. Den börjar med problem, praktiska eller teoretiska. Därefter formuleras en tentativ teori som kan tänkas lösa problemet. Ur den tentativa teorin härleds (deduceras) en konsekvens som testas. Om testet utfaller negativt är den tentativa teorin falsifierad, försåvitt inte slutsatsen blir att förhållandena kring testet var otillförlitliga och testet bör göras om under striktare förhållanden. I båda fallen verkar testet tillbaka och fungerar som drivkraft i det cykliska förloppet. Om testet utfaller positivt införlivas den tentativa teorin provisoriskt i den gällande kunskapsmassan och vi är på nytt tillbaka till det stadium av cykeln där nya problem genereras. Popper säger att cykeln är dynamisk och "*perceptually growing*".

I själva verket är "reformistisk" det rimliga ordet för Poppers teori om vetenskapens utveckling. Redan paradnumret för både Kuhn och Popper, d.v.s. Newton följd av Einstein, talar för det, ty som Popper ofta påpekar innefattar Einsteins teori Newtons teori som ett närmevärde. Skillnaden mellan teorierna är att Einsteins är innehållsrikare; nästan allt som falsifierar (förbjuder) Newtons teori falsifierar (förbjuder) också Einsteins, men inte omvänt (*All life*, 15 ff).

Även äldre teorier, som är helt överspelade och inte kan behållas som "approximationer", finns på ett visst sätt lagrade i en nyare teori. En typisk vetenskaplig teori är ett försök till lösning på problem som en äldre teori har lämnat efter sig och den står därmed i ett polemiskt förhållande till denna. Ett sådant förhållande mellan teorier bildar en genom tiderna löpande kedja. Den ena teorin visar sig leda till problem och ersätts av ny, underbyggd med goda argument. Men de goda argumenten är inte slutgiltiga; nya problem siktas och en ny teori behövs för att lösa dem. Och så vidare. I den meningen kan man säga att en given teori "innehåller" sina föregångare.

Den tankegång som jag nu redovisade är inspirerad av ett avsnitt i *Realism and the aim of science* (59 ff). Sammanhanget på just det stället är emellertid inte teoriers polemiska beroende av varandra, utan ett helt annat. Hume hade visat att induktion aldrig kunde föra till logiskt giltiga slutsatser. Kant och Russell oroades av följdfrågan huruvida vi då har skäl att skänka vetenskapen någon tilltro. Ja, svarar Popper, Hume visade att observationer, hur många gånger de än upprepas, aldrig kan säkerställa en teori. Men, säger Popper, Humes upptäckt utesluter inte möjligheten att en observation kan visa en teori vara falsk och det avgör saken i ett läge där vi har två alternativa teorier, en falsifierad och en tills vidare ofalsifierad. Vi skänker då provisoriskt tilltro till den senare, och den långa kedja – en tradition – av teorier som testats mot observationer och successivt förkastats gör den tilltron rationell.

Om den antike filosofen Anaximanders teori om jordens plats i universum, säger Popper, att den visserligen inte var sann, men att den lade grunden för efterföljare som Kopernikus och Galilei. Samtidigt var Anaximanders "*achievement ... valuable in itself, like a work of art*" (*Conjectures*, 141). Likställandet av det vetenskapliga upptäckandet och skapandet av konst är inte unikt hos Popper (*Conjectures*, 181). Som ett konstverk. Kanske skulle försvaret för

Poppers kategoriska omdöme om Schubert kunna bygga på tanken, att förfallet börjar när nyskaparna inte längre bygger på och omfattar föregångarna (*Open universe*, 128).

7

Kan någon annan än Don Quijote idag komma på idén att polemisera mot revolutionärer? Praktisk politik i vårt samhälle är ju genomsyrat av reformism, eller hur? Emellertid är det inte praktiken det handlar om utan attityder (som omärkligt och på sikt lär bestämma praktiken). Revolutionären är en person som anser att vi i tänkandet om samhället och kulturen kan bortse från traditionen och från de historiskt framvuxna traditionerna. Nu är det en god princip, ofta förfäktad av Popper (*Objective*, 266), att göra bästa möjliga sak av den ståndpunkt man vill angripa. Alltså: den positiva sidan av den revolutionära attityden är vägran att acceptera en konservatism som inte tolererar någon förändring. Den är otåligheten över missförhållanden och iver att förbättra. Utifrån den attityden ligger det nära till hands att ställa frågan om inte Poppers reformism i själva verket är reformrädsla. Jag skall återvända till den frågan i en andra uppsats om Popper.

Det tema som håller ihop delarna i denna uppsats är frågan om utrymmet för och nödvändigheten av objektivitet. I en värld där absoluta sanningar inte finns är objektivitet möjlig endast på grunden av framvuxna institutioner och normsystem. Detta tema har ett polemiskt samband med den revolutionära attityden. Under de senaste tvåhundra åren har vi vant oss vid att identifiera den attityden som en attityd som protesterar mot förnuftets övermakt, som förhålls emotionella och subjektiva på bekostnad av det rationella och objektiva.

Men det är viktigt att också hålla det motsatta, paradoxala perspektivet i minnet – förnuftets övermod. Ett gott exempel erbjuder Herbert Marcuses in-kännande tolkning av Hegel. Hume och de andra empiristerna hade, säger han, fånglat människan inom det givnas ramar och berövat henne rätten att med förnuftets hjälp döma ut inte bara enstaka missförhållanden utan den existerande ordningen i sin helhet. Resultatet av deras filosofi var inte bara skepticism utan konformism. Hegel erbjuder räddningen. Med sina universella och nödvändiga (absolut sanna) begrepp skänkte han friheten ett vapen. (Marcuse, 1941, 389). Detta ser ut att strida mot den tanke hos Adorno som jag nyss refererade. Men motsägelserna kan lappas ihop med "dialektik": mot upplysningsmannens förnuftstro ställs det irrationellas behag och bekvämlighet och syntesen blir en ny rationalitet.

Pest och kolera. Popper ville liksom föregångaren Hume finna en väg mellan förnuftets maktlöshet och övermod. Det är skälet till att han är – inte rätt och slätt rationalist – utan kritisk rationalist.

Referenser

Poppers skrifter

Ordnade efter året för den första publiceringen. Många av deböcker som härredovisas är samlingar av föredrag och uppsatser och de olika delarna av Poppers filosofi dyker upp lite här och var. Det hade därför varit möjligt med flera hänvisningar vid varje enskild punkt i min text. Av utrymmesskäl har jag dock nöjt mig med en hänvisning på varje ställe.

The logic of scientific discovery. (1934 på tyska). 1972. London: Hutchinson

The poverty of historicism. (1957) 1997. London and New York: Routledge.

Conjectures and refutations. The growth of scientific knowledge. (1963) 1969. London: Routledge and Kegan Paul.

Objective knowledge. An evolutionary approach. (1972) 1992. Oxford: Clarendon.

The philosophy of Karl Popper. The library of living philosophers. Vol. XIV. I-II. 1974. LaSalle, Ill.: Open Court.

Unended quest. An intellectual autobiography. (1974) 1985. Chicago and LaSalle: Open Court.

In search of a better world. Lectures and essays from thirty years. (1974) 2000. London and New York: Routledge.

The self and its brain. By Karl R. Popper and John C. Eccles. 1977. Berlin: Springer.

The open universe. An argument for indeterminism. (1982) 1988. London and New York: Routledge.

Quantum theory and the schism in physics. (1982) 1992. London and New York: Routledge.

Realism and the aim of science. (1983) 2000. London and New York: Routledge.

A world of propensities. 1990. Bristol: Thoemnes.

Knowledge and the body-mind problem. In defence of interaction. 1994. London and New York: Routledge.

The myth of the framework. In defence of science and rationality. (1994) 1996. London and New York: Routledge.

The world of Parmenides. Essays on the presocratic enlightenment. (1998) 2001. London and New York: Routledge.

All life is problemsolving. 1999. London and New York: Routledge.

Övrig litteratur

Att på ett begränsat utrymme göra ett urval av referenser ur litteraturen om Popper är en ännu omöjligare uppgift än att välja ur Poppers egna verk. Varje

urval måste te sig godtyckligt, men läsaren får här i alla fall ett bevis för att det finns en omfattande litteratur omkring Poppers verk.

Aleksandrowicz, Dariusz, 1989. *Erkenntnis und Ethik.* i: *Karl R. Popper und die Philosophie...*

Bar-Hillel, Y, 1974. Popper's theory of corroboration. i: *The philosophy of Karl R. Popper* (se under Poppers verk.)

Björklund, Stefan, 1991. *Forskningsanknytning genom disputation.* Stockholm: Almqvist & Wiksell i distribution.

Björklund, Stefan, 1996. *En författning för disputationen.* Stockholm: Almqvist & Wiksell i distribution.

Campbell, Donald T, 1974. Evolutionary epistemology. i: *The philosophy of Karl R. Popper* (se under Poppers verk.)

Cohen, L. Jonathan, 1985. Third world epistemology. i: *Popper and the human sciences...*

Gombrich, E. H. 1974. The logic of vanity fair. i: *The philosophy of Karl R. Popper* (se under Poppers verk.)

Gombrich, E. H. (1959) 1988. *Art and illusion. A study in the psychology of pictorial representation.* Oxford: Phaidon Press.

Höschl, Cyril, 1999. Is there causality in history? i: *Popper's Open Society...*

Kneale, William C, 1974. The demarcation of science. i: *The philosophy of Karl R. Popper* (se under Poppers verk.)

Kuhn, Thomas S. (1962) 1970. *The structure of scientific revolutions.* Chicago: The University of Chicago Press.

Marcuse, Herbert, 1941. *Reason and revolution. Hegel and the rise of social theory.* London: Oxford university press.

Notturmo, Mark Amadeus, 2000. *Science and the open society.* Budapest: Central European University Press.

Popper and the human sciences. Gregory Curie and Alan Musgrave, editors. 1985. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

Popper's Open Society after fifty years. The continuing relevance of Karl Popper. Ed. by Ian Jarvie and Sandra Pralong. 1999. London and New York: Routledge.

Simkin, Colin, 1993. *Popper's views on natural and social science.* Leiden: E. J. Brill.

Topitsch, Ernst, Rückzug aus dem Argument. i: *Karl R. Popper und die Philosophie.*

Waldron, Jeremy, 1985. Making sense of critical dualism. i: *Popper and the human sciences.*